

СТАНОВИЩЕ

На дисертацията на Нина Петкова на тема: Качество на живот и психологически последици от COVID-19 пандемията за българската популация“

От проф. дпсн Теодора Стойчева Стоева

1. Актуалност и значимост на проблема

Научният проблем, разработен в дисертационния труд, се отличава с висока обществена значимост и безспорна актуалност, тъй като е фокусиран върху качеството на живот и психологическите последици от пандемията от COVID-19 върху българската популация в постпандемичен контекст. Разглеждането на пандемията като глобална здравна криза с дълготрайни отражения върху психичното здраве, социалното функциониране и нагласите към здравната система обуславя както познавателната, така и приложната стойност на изследването. За първи път в българската научна практика се осъществява систематично и емпирично изследване, насочено към дългосрочните ефекти върху психичното здраве на пандемията от COVID-19, което придава оригиналност и научен принос на труда. Чрез интегриране на утвърдени теоретични модели за стрес, психична устойчивост и качество на живот, както и чрез позоваване на съвременния международен изследователски опит, дисертационният труд допринася за обогатяване на научното познание в областта на клиничната психология. Наред с това, изследването притежава ясно изразена практическа насоченост, като създава предпоставки за разработване на адекватни психосоциални интервенции, свързани с психологическите последици от пандемични кризи.

2. Познаване на проблема

Дисертационният труд демонстрира задълбочено и систематично познаване на изследвания проблем, което ясно свидетелства за информиран и аргументиран избор на тема, основан на обстойно проучване и критичен анализ на научната литература. Авторът се позовава на широк кръг източници на български и английски език, включващи както класически теоретични трудове, така и съвременни емпирични изследвания, представящи актуалните тенденции в областта на психичното здраве в условията на пандемична и постпандемична среда. Използваните източници са с различен жанр – научни монографии, статии в рецензирани списания, което допринася за многоаспектното и задълбочено разглеждане на проблема.

Теоретичната рамка на труда е логично структурирана и последователно разгърната, като обхваща както медицинските и епидемиологичните аспекти на COVID-19, така и психологическите реакции при здравни кризи, теориите за стреса и концептуализацията на качеството на живот като психологически конструкт. Подробният преглед на световния изследователски опит и на психологическите последици от пандемията показва добра ориентация в съвременния научен дебат и способност за синтезиране на разнородни научни позиции.

Познаването на проблема се обогатява и от личния професионален опит на автора като клиничен психолог, натрупан по време на пандемията в условията на университетска болница. Непосредствените наблюдения върху психичното състояние на пациенти и медицински персонал придават автентичност на анализа, като същевременно подпомагат формулирането на релевантни изводи и препоръки. Представеният аналитичен преглед на мерките за укрепване на системите за психично здраве убедително доказва високо ниво на теоретична подготвеност, критично мислене и професионална ангажираност към темата.

3. Научна представителност на изследването

Дисертационният труд представя теоретично коректно и концептуално обосновано разработване на основните понятия и модели, върху които стъпва емпиричното изследване. Понятието „пандемия“ е разгледано в широк контекст, като е осъществен систематичен исторически преглед на значими здравни кризи в миналото. Този подход има съществена полза за изследването, тъй като по този начин съвременната пандемия е поставена в историческа и научна перспектива, което ограничава риска от едностранни или контекстуално ограничени изводи.

Трудът последователно и аргументирано разглежда психологическите последици от здравните кризи, като акцентът върху психичните реакции при пандемия е логично изведен от теоретичната рамка. Правомерно и обосновано централно място заемат теориите за стреса, като са представени както физиологичните, така и психологическите механизми на стресовата реакция. Направено е ценно теоретично обобщение на въздействието на стреса върху здравето, благополучието, междуличностните отношения и ежедневно функциониране, подчертавайки неразривната връзка между психичните процеси и телесните реакции.

Особено положително впечатление прави критичният прочит на класическата теория на Ханс Селие. Докторантката коректно отчита фундаменталния принос на Селие за въвеждането и развитието на понятието „стрес“, като едновременно с това аргументирано посочва ограниченията на неговия модел, свързани с подценяването на когнитивните и субективните психични процеси за сметка на физиологичните реакции. Този балансиран и аналитичен подход свидетелства за зряло теоретично мислене и способност за критична оценка на утвърдени научни концепции.

Теоретичната рамка е допълнително обогатена чрез представянето на транзакционната теория на стреса на Ричард Лазарус, която предлага по-цялостно и съвременно разбиране за стреса. Акцентът върху когнитивната оценка на ситуацията, възприемането на заплахата и оценката на собствените ресурси за справяне логично надгражда физиологичните модели и е пряко релевантен за анализа на психологическите последици от пандемията. Представянето на когнитивния подход допринася за по-дълбоко концептуално осмисляне на индивидуалните различия в преживяването на кризисни ситуации.

Наред с теориите за стреса, дисертационният труд аргументирано въвежда и концепта за „качество на живот“, разглеждан в контекста на съвременната промяна в парадигмата на психичното здраве. Докторантката се вписва в линията на прогресивните научни подходи, които интерпретират здравето не просто като отсъствие на болест, а като състояние на субективно физическо, психическо и социално благополучие. Акцентът върху психологическата устойчивост и позитивните аспекти на човешкото функциониране допълва логично теоретичната рамка и създава адекватна основа за изследване на качеството на живот в условията на постпандемична реалност.

В разглеждането на концепта за качество на живот и психологическа устойчивост дисертационният труд се отличава с висока степен на терминологична прецизност и концептуална дълбочина. Докторантката ясно разграничава понятието „здравен статус“ от „качество на живот, свързано със здравето“. Качеството на живот и свързаното със здравето качество на живот са представени като многоизмерни и комплексни конструкции, което е в пълно съответствие със съвременните психологически изследвания, насочени към преживяването на болестта. Това концептуално уточнение е особено важно за валидността на изследването, тъй като осигурява адекватна теоретична

основа за анализа на субективното благополучие в условията на постпандемична реалност.

Дълбочината на теоретичния анализ се разкрива и чрез въвеждането на триелементния модел на качеството на живот на Фелси и Пери, който отразява динамичното взаимодействие между обективните условия на живот, субективната удовлетвореност и личните ценности и амбиции. Докторантката коректно извежда основните параметри на модела и ги интерпретира в контекста на психологическите последици от пандемията, демонстрирайки способност за интегриране на утвърдени теоретични постановки в съвременна изследователска рамка.

Особено ценен е фактът, че докторантката ситуира своите теоретични изводи в традицията на класическата психологическа мисъл, позовавайки се на емблематични фигури като Фройд и Маслоу, което допринася за по-широкото философско осмисляне на понятието за благополучие и себеактуализация. Анализът на ефектите от пандемията от COVID-19 върху психичното здраве е подкрепен не само с теоретични постановки, но и с емпирични доказателства, включително описания на клинични случаи и психични разстройства, свързани с преболедуване от COVID-19. Представянето на казуси с маниакални симптоми след инфекцията повишава доказателствената стойност и научната убедителност на изследването, като демонстрира умело съчетаване на теория и клинична практика.

Разглеждането на афективните разстройства в контекста на пандемията логично води до задълбочен емпиричен и теоретичен анализ, подкрепен с позоваване на класици като Крепелин и Вунд, които третираат емоциите в рамките на дихотомията психика–мозък и психофизиологичния подход. Тази интердисциплинарна перспектива обогатява разбирането за психичните реакции при глобални здравни кризи.

Дисертационният труд убедително аргументира необходимостта от изграждане на устойчиви системи за психично здраве в условията на пандемия и постпандемична среда. Формулираните препоръки – повишаване на психично-здравната грамотност, увеличаване на инвестициите в психично здраве, укрепване на професионалния капацитет -придават на разработката ясно изразена практическа насоченост и подчертават нейния принос не само за науката, но и за формирането на политики и интервенции, насочени към подобряване на качеството на живот.

Изследователска методология

Емпиричната част на дисертационния труд се отличава с ясно структуриран, методологически издържан и последователно реализиран изследователски дизайн. Логиката на изследването е адекватно подчинена на формулираната цел и основния изследователски въпрос, като е осигурена вътрешна съгласуваност между цел, задачи, хипотези, използвани методи и аналитични процедури. Целта на изследването – да се проучат аспектите на психичното здраве и качеството на живот сред българската популация в условията на постпандемична обстановка – е ясно дефинирана и пряко кореспондира с актуалната научна проблематика, разгърната в теоретичната част.

Формулираните изследователски хипотези са коректни, логически последователни и теоретично аргументирани, като стъпват както върху класически и съвременни теории за стреса, качеството на живот и психичното здраве, така и върху налични емпирични данни от международния изследователски опит. Поставените задачи съответстват в пълна степен на целта на изследването и са насочени основно към установяване на връзките и зависимостите между психичното здраве в постпандемичен контекст и качеството на живот на изследваните лица, както и към формулиране на практически насочени препоръки за политики и интервенции, целящи подобряване на благополучието и психологическата адаптация на населението.

Изследователският фокус е ясно очертан около ключови теми като социалната адаптация, психичното здраве и справянето със стреса и тревожността, породени от изолацията и несигурността по време на пандемията. Този фокус придава на емпиричното изследване както научна релевантност, така и отчетлива приложна насоченост.

За постигане на поставената цел и проверка на издигнатите хипотези е използвана адекватна и добре подбрана батерия от въпросници, измерващи психичното здраве в контекста на COVID-19 пандемията, качеството на живот и степента на социална интегрираност на индивидите. Избраните инструменти притежават добри психометрични характеристики, валидирани в международната изследователска практика.

Обработката и анализът на резултатите са осъществени чрез разнообразни и подходящи статистически методи, включително дескриптивна статистика, тестове за

значимост на разликите (t-критерий на Стюdent и еднофакторен дисперсионен анализ), корелационен и регресионен анализ, както и тестове за проверка на нормалността на разпределението). Приложението на тези методи съответства на характера на данните и изследователските цели, като позволява да се разкрийт статистически значими връзки и зависимости в съответствие с формулираните хипотези. В този смисъл докторантката демонстрира високо ниво на компетентност в областта на статистическата обработка на данни и владеене на т.нар. „технология на науката“, което значително повишава научната стойност и убедителността на емпиричната част на дисертационния труд.

Изборът на широка и разнородна извадка е методологически обоснован и обусловен от необходимостта да бъдат обхванати различни демографски и социални групи, което позволява по-цялостен и валиден анализ на ефектите от пандемията върху психичното здраве, качеството на живот и социалната вградимост.

Резултатите от изследването са представени по ясен и нагледен начин чрез разнообразни графики и диаграми, което улеснява възприемането и интерпретацията на емпиричните данни. Наред с това е осъществен задълбочен и съдържателен анализ, при който количествените резултати са съпътствани от аргументирани качествени интерпретации. Анализът е логично структуриран спрямо трите основни изследователски направления – психично здраве, качество на живот и социална вградимост.

Логиката на анализа е убедителна и последователна, като получените резултати са интерпретирани в контекста на предварително формулираните хипотези и теоретичната рамка на изследването. Теоретичното и емпиричното обосноваване на резултатите е осъществено чрез позоваване на утвърдени психологически модели, сред които моделът на Маслоу за йерархията на потребностите и концепцията на Кейс и Декет за субективното благополучие. Това допринася за по-дълбокото осмисляне на връзките между базисните човешки потребности, социалната среда и преживяването благополучие в условията на постпандемична несигурност.

Съществен принос на дисертационния труд представляват и формулираните конкретни и приложими препоръки, насочени към подобряване на психичното здраве и качеството на живот на населението. Сред тях се открояват предложенията за развитие на достъпни услуги за психично здраве, ориентирани към рискови групи; повишаване

на здравната грамотност; както и възстановяване и укрепване на институционалното доверие чрез прозрачна комуникация и активно гражданско участие. Тези препоръки придават на изследването ясно изразена практическа стойност и подчертават неговата значимост за формирането на политики и интервенции в областта на психичното здраве.

Изводите от дисертационното изследване са съдържателни, логически обосновани и ясно произтичат от теоретичния и емпиричния анализ. Получените резултати не само потвърждават значимостта на изследваните връзки между психичното здраве, качеството на живот и социалната вградимост в условията на постпандемична обстановка, но и очертават конкретни насоки за практическо приложение на научното познание. Събраните емпирични данни и формулираните изводи могат да послужат като надеждна основа за разработване на национални програми за превенция и интервенция, както и за по-ефективно интегриране на психично-здравните услуги в рамките на общата здравна система.

Особено съществен извод от изследването е ясно очертаната необходимост психолозите да заемат по-централно и институционално признато място в системата на здравеопазването. В този смисъл изследването аргументира необходимостта от институционализиране на психологическата помощ и от изграждане на устойчиви, многостепенни механизми за психосоциална интервенция, които да бъдат активирани при бъдещи кризи.

Дисертационният труд ясно разкрива и хроничните слабости на здравната инфраструктура в България, които пандемията от COVID-19 направи особено видими, като ограниченият достъп до психологически услуги. Тези дефицити не са представени като констатация, а като основание за критичен анализ и за формулиране на дългосрочни стратегически решения.

В заключение, пандемията от COVID-19 е интерпретирана не само като криза, разкриваща системни проблеми, но и като повратна точка и възможност за преосмисляне на мястото на психичното здраве в обществото. Изследването отправя ясен апел за утвърждаване на психичното здраве като стратегически приоритет на модерната държава. В този смисъл изводите от дисертацията надхвърлят рамките на чисто академичния принос и имат потенциал да окажат реално въздействие върху

обществените нагласи, здравните политики и практиките в областта на психичното здраве.

5.Автореферат

Авторефератът коректно и ясно отразява основните цели, задачи, обект и предмет на изследването, използваната методология, както и получените научни и научно-приложни резултати на дисертационния труд. По темата на дисертационния труд са публикувани три научни публикации, които са пряко свързани с основните изследователски резултати и допринасят за тяхната публичност и научна видимост

5.Научно-приложни приноси

1. Осъществено е въвеждане и прилагане на клиничния въпросник *COVID-19 Psychological Questionnaire (CoPaQ)*, което представлява съществен принос към валидирането и използването на международно признат инструмент за оценка на психологическите последици от пандемията в български контекст.
2. Идентифицирани са ключови фактори, свързани с психичното благополучие след пандемията, сред които ваксинационният статус, наличието на социална подкрепа и финансовата стабилност.
3. Емпирично е потвърдено наличието на трайни психологически ефекти от пандемията.
4. Получените резултати създават емпирична основа за разработване на политики и интервенции в областта на психичното здраве, насочени към превенция на кризи и подкрепа на уязвими групи. Формулирани са интердисциплинарни насоки за психосоциална подкрепа на уязвими групи в условията на колективни здравни кризи, с потенциал за практическо приложение в клиничната и социалната сфера.

5. Заключение

В заключение може да се обобщи, че в представения дисертационен труд е демонстрирана висока научна компетентност при осъществяването на цялостно теоретико-емпирично изследване. Авторът показва задълбочено познаване на изследвания проблем, умение за критичен анализ на научната литература и способност за интегриране на теоретични модели с емпирични данни в последователна и логически издържана изследователска рамка.

Самото изследване се отличава с висока научна и приложна стойност. То е теоретично обосновано, методологически коректно и реализирано с използването на методи и инструменти, които гарантират достоверността на получените резултати. Анализът на данните е прецизен и аргументиран, като изводите логично следват от представените емпирични резултати и допринасят за обогатяване и доразвиване на съществуващите теоретични постановки в областта на психичното здраве, качеството на живот и психологическата адаптация в условията на кризи.

Особено ценни са формулираните практически насочени препоръки, които имат потенциал за реално приложение в клиничната практика, общественото здравеопазване и процеса на разработване на политики в областта на психичното здраве. Те отразяват както научната зрялост, така и социалната ангажираност на автора към изследвания проблем. В своята цялост дисертационният труд отговаря на високите академични изисквания за докторска разработка и представлява значим принос както за науката, така и за практиката.

Въз основа на изложеното по-горе давам положителна оценка на дисертационния труд и предлагам на уважаемата научна комисия да гласува положително за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ на Нина Петкова.

Рецензент:

/Проф.дпсн Теодора Стоева/